

Д.Л. Виговський*

МЕТОДИ І ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ ВПЛИВУ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Коло проблем, що створює поширення кримінальної субкультури в Україні сьогодні надзвичайно широке. Наслідком криміногенного впливу на суспільство є виникнення численних негативних процесів у суспільстві, які можна умовно об'єднати терміном "стан криміналізму". Важливість подолання негативного впливу такого стану визначив О.М. Костенко: "Доля України нині вирішується на шляху подолання кримінального свавілля, яке, вразивши державну владу, паралізує функціонування політики, економіки, юстиції, моралі тощо. Досвід людства дає підстави для застереження: держави гинуть, якщо перестають відрізняти злочинців від не злочинців ... Треба визнати, що у криміналізацію держави свій внесок роблять ті громадяни, які через неналежний рівень своєї соціальної культури сприяють цій криміналізації"¹.

В зв'язку з тією небезпекою, яку норми кримінальної субкультури несуть у собі, подолання їх негативного впливу стало важливою умовою функціонування правової держави. Саме тому в різні часи чимало українських і зарубіжних науковців займалися дослідженням проблем, що тією чи іншою мірою стосувались протидії псевдозаконам кримінальної субкультури. З-поміж них можна виокремити Ю.К. Александрова, В.М. Анісімкова, Ю.М. Антоняна, Т.С. Барила, Л.С. Білогриць-Котляревского, Г.Н. Брейтмана, М.М. Биргеу, Ф.Г. Бурчака, Ю.О. Вакутіна, Б.Ф. Водолазського, В.В. Дзундзу, В.М. Дрьоміна, А.І. Долгову, Дж. Говарда, А.І. Гурова, Ю.П. Дубягіна, В.І. Ігнатенко, О.Г. Ковальову, О.Є. Козлова, М.А. Корсакевича, В.Ф. Кондратишка, О.М. Костенка, І.О. Топольскову, В.В. Тулегенова, І.К. Турович, Б.С. Утевського, В. Фокса, Г.Ф. Хохрякова, Я.М. Шевченко, М.М. Якушина та інших. Із їх робіт, а також за матеріалами власних досліджень можемо зробити висновок, що основною передумовою поширеності норм кримінальної субкультури в суспільстві можна визначити соціальне і правове безкультур'я, яке має місце сьогодні в Україні. Відповідно до цього, основним заходом протистояння засиллю кримінальної ідеології професійних злочинців має стати політика держави, спрямована на подолання такого безкультур'я. Які є конкретні заходи можуть вплинути на негативну ситуацію, пов'язану з поширенням кримінальної субкультури?

1. Вважаємо за доцільне проведення розробки спеціальної державної соціальної програми, головною метою якої буде координація заходів держави на всіх рівнях і в усіх сферах життя (педагогічний процес, створення нової концепції культурно-пізнавальних програм на телебаченні, розвиток мистецтва, підвищення рівня правової культури пересічного громадянина) з метою подолання безкультур'я, підвищення загального рівня культури в країні, боротьби з проявами засилля кримінальної субкультури.

2. Включення криміногенного впливу кримінальної субкультури до факторів, що зазіхають на моральність в Україні.

На нашу думку, недостатньою є робота органів державної влади, спрямована на захист моралі в Україні. Кримінальна субкультура своїм впливом, крім інших галузей життя, зазіхає на моральність в Україні². Підтвердженням цього судження є прояви асоціальності, розбещеності,

© Виговський Д.Л., 2006

* старший викладач кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права

¹ Костенко О. Як нам декриміналізувати державу? // Віче. — 2005. — № 7-8. — С. 108.

² Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии / Под ред. Д.А. Шестакова. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. — С. 330.

негативного ставлення до органів державної влади і влади взагалі, презирство до законослухняних громадян, яке виникають у осіб, вражених впливом кримінальної субкультури. На жаль, законодавство України не відображає цю досить серйозну проблему. Наприклад, Закон України від 20 листопада 2003 року “Про захист суспільної моралі” визначає суспільну мораль як “систему етичних норм, правил поведінки, що склалися в суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов’язок, совість, справедливість”³. Хіба ж саме не на перераховані суспільні цінності, що склалися в Україні традиційно, зазіхає кримінальна субкультура впливом своїх норм? Проте, згідно ст. 2 Закону України “Про захист суспільної моралі” забороняється виробництво і поширення продукції, яка пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропагує фашизм та неофашизм; принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою; пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь; принижує особистість, є проявом знуцання через фізичні вади (каліцтва), з душевнохворих, літніх людей; пропагує невігластво, неповагу до батьків; пропагує наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички. При цьому, на жаль, нічого не сказано про заборону на поширення норм кримінальної субкультури, реклами злочинного способу життя, поширення атрибутів злочинного світу. В зв’язку з цим, пропонуємо законодавчо закріпити визначення “кримінальної субкультури” як суспільно-небезпечного явища і ввести у ст. 2 Закону України “Про захист суспільної моралі” підпункт, що заборонить виробництво і поширення продукції, яка пропагує норми кримінальної субкультури, рекламує злочинний спосіб життя. На сьогодні ж вказаний нормативно-правовий акт захищає суспільну мораль переважно в сфері статевої недоторканності неповнолітніх. Важливо зрозуміти, що поширення норм кримінальної субкультури має ніяк не менший, а, можливо, і більший шкідливий вплив на неповнолітніх, ніж поширення порнографії і культури насилля і жорстокості.

3. Рекомендувати внести зміни до ст. 304 КК України “Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність”.

Втягнення неповнолітніх у пияцтво, жебрацтво, азартні ігри викликають асоціалізацію особи. Такий самий вплив має на неповнолітніх поширення серед них норм кримінальної субкультури, оскільки саме таку модель поведінки такі норми і передбачають. Відомо, що азартні ігри є поширеними в злочинному світі. Неписаний кодекс професійних злочинців навіть зобов’язує претендента на титул “вора в законі” разом із відповідністю іншим вимогам уміти добре грати в азартні ігри. Пияцтво, як і вживання наркотичних речовин, також є невід’ємною рисою образу типового професійного злочинця. Так само й бродяжництво — норми кримінальної субкультури, забороняючи “блатному” мати власну домівку і сім’ю, підштовхують його (а в випадку з претендентом на титул “вора в законі” знову ж таки — вимагають) до зайняття бродяжництвом. Враховуючи вище перераховане, незрозуміло, навіщо законодавець окремо перерахував деякі ознаки антигромадської діяльності. Вважаємо за доцільне викласти ст. 304 КК України в такій редакції: “Втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність карається...”, де одним із видів втягнення в антигромадську діяльність має розумітись втягнення неповнолітніх у життя за нормами кримінальної субкультури.

4. Активізувати роботу за основними напрямками державного регулювання обігу інформаційної продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. Закон України “Про захист суспільної моралі” визначає, що основними напрямками державного регулювання обігу інформаційної продукції, що негативно впливає на суспільну мораль, є перерахована в ст. 5 цього ж Закону сукупність заходів, як-то:

³ Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 р. // ВВР. — 2004. — № 14. — Ст. 192.

- формування єдиної комплексної системи забезпечення захисту моральних засад і утвердження здорового способу життя у сфері інформаційної діяльності, освіти і культури;
- недопущення пропаганди в електронних та інших засобах масової інформації культури насильства, жорстокості, поширення порнографії;
- впровадження експертної оцінки відео-, аудіо-, друкованої інформації та інформації на електронних носіях, розроблення механізмів і методик класифікації її як такої, що завдає шкоди суспільній моралі;

- підтримка національної культури, мистецтва, кінематографії, книговидавництва, поліпшення системи пропаганди кращих зразків світової літератури, культури і мистецтва;
- встановлення контролю за обігом продукції, що становить загрозу суспільній моралі тощо.

Перераховані заходи за умови їх ефективної реалізації можуть стати вагомим кроком до подолання засилля кримінальної субкультури, враховуючи пропозицію про внесення її до переліку факторів, що становлять загрозу суспільній моралі.

5. Активізація роботи правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ у сфері недопущення втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність, із врахуванням пропозиції вважати одним із видів втягнення в антигромадську діяльність залучення неповнолітніх до життя за нормами кримінальної субкультури.

6. Проведення загальнодержавної агітаційної кампанії у засобах масової інформації, спрямованої на боротьбу з поширенням норм кримінальної субкультури. Створення у пересічного громадянина за допомогою такої кампанії свідомого розуміння небезпечності поширення норм кримінальної субкультури, шкідливості впливу злочинної ідеології на неповнолітніх, усвідомлення неприпустимості злочинного способу життя в громадянському суспільстві.

7. Введення змін у пенітенціарну систему України. Метою таких змін повинна стати політика державних органів, на які покладено виконання покарань, спрямована на:

- боротьбу з проявами засилля кримінальної субкультури в місцях позбавлення волі;
- більш ефективну діяльність з ресоціалізації засуджених;
- проведення виховної роботи серед засуджених;
- забезпечення окремого утримання осіб із стійкою асоціальною орієнтацією і злочинним способом життя від осіб, що стали на шлях виправлення. Метою цього заходу має стати ізоляція “випадкових злочинців” від “криміногенного зараження” з боку професійних злочинців.

8. Здійснення культурно-просвітницької роботи серед неповнолітніх (учнів загальноосвітніх, середніх спеціальних шкіл, професійно-технічних навчальних закладів) з метою формування у них належної правової культури, усвідомлення суспільної небезпечності поширення норм кримінальної субкультури.

На основі вищевказаного можна зробити ряд висновків, а саме:

- перераховані заходи повинні стати складовою частиною цілісної загальнодержавної Програми, спрямованої на боротьбу з поширенням норм кримінальної субкультури. Ефективне виконання концепцій такої Програми, опираючись на підвищення загального культурного рівня громадян, має змогу кардинально змінити ситуацію в країні, подолавши стан криміналізму⁴, що має стати першим вагомим кроком до побудови нового суспільства незалежної України;

- активну участь у такій Програмі повинні взяти не лише органи державної влади, а й недержавні організації, релігійні громади і окремі свідомі громадяни. Всебічна підтримка державою недержавних організацій, які проводять роботу, спрямовану на послаблення впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх, стане гарантом ефективності такої роботи;

⁴ Костенко О. Там само. — С. 107.

- до роботи над розробкою Програми доцільно залучити як науковців (юристів, соціологів, психологів, педагогів) так і практичних працівників — співробітників Кримінальної міліції у справах неповнолітніх, спеціалістів із установ і організацій, які здійснюють роботу з неповнолітніми, педагогів навчальних закладів тощо. Це дозволить виважено і всебічно втілити у Програмі рішення найбільш болючіших питань, пов'язаних із втягненням неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність;

- із метою більш ефективної боротьби з поширенням кримінальної субкультури шляхом розповсюдження творів засобами масової інформації, доцільно таку боротьбу проводити спільними зусиллями пострадянських країн — Росії, Беларусі, Молдови, країн Прибалтики тощо.

Не викликає сумнівів той факт, що найбільше схильні до проявів девіантної поведінки і рецепції норм кримінальної субкультури неповнолітні, які не мають організованого дозвілля, суспільно прийнятних захоплень, не займаються фізкультурою і спортом, не беруть участі у громадському житті школи, іншого навчального закладу. Тим більше підліток асоціалізується, коли потрапляє під вплив неформальної антисуспільної групи⁵. Тобто, бездоглядність дітей і підлітків є тим “катализатором”, що прискорює процес набуття неповнолітнім негативних навичок і звичок, формування в нього індивідуалістського модусу особистості, і, як наслідок, схильності до девіантної поведінки.

Неповнолітній, який має схильність до хуліганських вчинків, негативно ставиться до навчання, не є злочинцем. Але ця схильність в нього призводить до того, що неповнолітні потрапляють у “групу ризику криміногенного зараження”, про яку велась мова раніше. Такі підлітки більш охоче йдуть на контакт із носієм кримінальної субкультури, активніше засвоюють псевдозакони кримінальної субкультури.

В результаті неповнолітні, що не мають організованого дозвілля і не захоплюються спортом, набагато частіше вчиняють злочини, ніж їх однолітки, які приймають участь у громадському житті. М.Й. Міллер зауважував, що до основних заходів профілактичної роботи з неповнолітніми, що мають схильність до проявів девіантної поведінки відноситься “раціональна організація дозвілля підлітка, особливо за місцем його проживання”⁶. З цим важко не погодитись. Проте, на жаль, сьогодення ситуація в країні в сфері такої організації з багатьох причин далека від бажаної. Щоб її змінити на краще, вважаємо за потрібне:

а) створити систему дитячо-юнацьких організацій ідеологічно-виховного напрямку, прототипами яких є піонерська і комсомольські організації в СРСР або скаутські організації за кордоном;

б) відновити фізкультурно-спортивний рух у країні, по можливості збільшити кількість спортивних секцій для дітей та юнацтва, зробити ці секції доступними, бажано безкоштовними;

в) активніше організовувати позашкільну роботу в школах і громадську роботу у вищих навчальних закладах, залучити неповнолітніх до суспільно-корисної праці;

г) забезпечити літній відпочинок неповнолітніх у оздоровчих та оздоровчо-спортивних таборах, зробити такий відпочинок доступним;

г) організувати можливість для неповнолітніх працювати у вільний час на підприємствах і організаціях, із дотриманням чинного трудового законодавства України.

Такі заходи, на нашу думку, допоможуть хоча б частково вирішити проблему організації дозвілля неповнолітніх, що слугуватиме профілактикою як злочинності неповнолітніх у цілому, так і асоціалізації підлітків у результаті криміногенного впливу на них норм кримінальної субкультури;

⁵ Кондратишко В.Ф. Изменение социальных связей и поведения детей и подростков под влиянием безнадзорности // Вопросы изучения и предупреждения правонарушений несовершеннолетних. — М., 1970. — Ч. 1. — С. 65.

⁶ Миллер А.И. Противоправное поведение несовершеннолетних. Генезис и ранняя профилактика. — К.: Наукова думка, 1985. — С. 126.

- проведення роботи, спрямованої на обмеження доступу неповнолітніх до радіо- та телепрограм, кіно- та відеофільмів, що рекламують злочинний спосіб життя і “злочинну романтику”, так само обмеження доступу до друкованої і електронної продукції подібного змісту.

Неприпустимим є, на нашу думку, вільний доступ неповнолітніх осіб до перегляду вказаних матеріалів. Останнім часом з'явилась велика кількість фільмів і серіалів на телебаченні, які пропагують культ насилля і жорстокості, містять відверті еротичні сцени, і, крім того, активно поширюють кримінальну субкультуру, здійснюючи на підлітків криміногенний вплив. Найчастіше, це кіно- та відеопродукція російського виробництва, низькопробна за своїм художнім змістом. До таких фільмів можна віднести: “Брат”, “Брат-2”, “Тридцятого знищити”, “На прізвисько “Звір”, “Вори в законі”, “Хрестоносець”, “Афганець”, “Афганець-2”, “Антикіллер”, “Бумер” та інші. Прикладом багатосерійних серіалів подібного змісту є: “Бригада”, “Бандитський Петербург”, “Кріт”, “Громадянин слідчий” та чимало інших. Демонстрація вказаної продукції в ранковому, денному і вечірньому ефірі (так званій “прайм-тайм”, тобто час найбільшої кількості телеглядачів) є не лише неприпустимою, а й злочинною, на нашу думку. Втягнення відбувається навіть на загальнонаціональних українських каналах (“Перший національний”, “1+1”, “Інтер”, “ІСТV” та ін.), не говорячи вже про комерційні приватні телерадіокомпанії.

Крім того, велику кількість творів, що містять концентровану рекламу злочинного способу життя можна спостерігати в місцях продажу літератури. Неповнолітній без будь-яких вікових обмежень має змогу придбати друковану продукцію еротичного (нерідко — порнографічного) характеру, твори, що пропагують жорстокість і насилля, “романтику” кримінальної субкультури, що призводить до ситуації, коли “... в суспільному уявленні культивуються норми і стереотипи поведінки кримінального середовища, в мовній культурі населення поширюється блатний жаргон, насаджуються елементи блатної творчості, пропагуються характерні для кримінальної субкультури способи вирішення конфліктів і з'ясування відносин”⁷.

Для ефективної протидії засиллю криміналізму в продукцію, що поширюється ЗМІ пропонуємо наступні заходи:

- 1) введення органами державної влади більш ефективного контролю за такою продукцією;
- 2) створення на основі роботи державних експертних комісій списку, який містить перелік творів друкованої і електронної продукції, відео- та кінофільмів, теле- і радіопередач, які мають бути обмежені для доступу неповнолітніх;
- 3) демонстрація вказаних відео- і телефільмів повинна відбуватись у пізній вечірній (після 23:00) і нічний час, щоб обмежити аудиторію повнолітніми особами;
- 4) вказані відео- та телефільми і серіали, а так само телепередачі повинні маркуватись спеціальним символом “червоний квадрат”, що означає заборону їх для перегляду неповнолітніх і дає змогу дорослим визначити такі фільми як небажані для перегляду підлітків;
- 5) на основі роботи державних експертних комісій скласти так званій “чорний список”, до якого увійдуть низькопробні фільми і телепередачі, які за своїм культурним рівнем не можуть мати впливу на неповнолітніх, а тому повинні бути обмежені у вільному продажу на рівні з еротичною продукцією, а так само продукцією, що містить сцени жорстокості і насилля;
- 6) на основі роботи державних експертних комісій визначити перелік друкованої продукції, що також має бути обмеженою у вільному продажу. До такої продукції пропонуємо віднести друковані твори, що проводять яскраво виражену рекламу злочинного способу життя, чим здійснюють криміногенний вплив на неповнолітніх;

⁷ Проблемы правовой и криминологической культуры борьбы с преступностью. — М.: Российская криминологическая ассоциация, 2002. — С. 86.

7) провадити у навчальних закладах активну роботу, метою якої повинне стати підвищення культури неповнолітніх, вироблення в них художнього смаку;

8) збільшення кількості публікацій українською мовою художніх та науково-популярних творів, які стануть альтернативою засиллю низькопробної друкованої продукції, що спостерігається нині;

9) збільшення кількості науково-популярних і розважальних телепередач для дітей і юнацтва, метою яких буде підвищення культурного рівня неповнолітніх, а також відволікання підлітків від “злочинної романтики”;

10) проведення під егідою служб у справах неповнолітніх при міських і селищних радах, співробітників внутрішніх справ телепрограм у вигляді семінарів і слухань для дорослих (батьків) учнів, а також для самих неповнолітніх, на яких педагоги і психологи, соціологи проведуть роз’яснювальну роботу з метою уникнення небезпеки криміногенного впливу на неповнолітніх. Актуальність цих заходів пояснюється низькою свідомістю громадян, їх необізнаністю в питаннях небезпеки поширення норм кримінальної субкультури для неповнолітніх;

11) в засобах друкованої і електронної преси провести масовану кампанію боротьби з проявами кримінальної субкультури в ЗМІ. В контексті такої кампанії висвітлювати негативну роль кримінальної субкультури в механізмі злочинності неповнолітніх, у доступній і наглядній формі висвітлювати нищість і асоціальність псевдозаконів злочинного світу;

12) активно залучати ресоціалізованих осіб, що були засуджені, для розвінчання романтичного образу професійного злочинця, запрошувати таких осіб на тематичні вечори, радіо- і телепередачі для юнацтва, зустрічі з школярами, де колишні злочинці викривали б негативні риси носіїв кримінальної субкультури і псевдозаконів злочинного середовища в цілому;

13) проведення за допомогою ЗМІ кампанії по боротьбі із засиллям низькопробної музичної продукції, зокрема пісень, які рекламують злочинний спосіб життя, пропагують “злочинну романтику”, створюють позитивний образ професійного злочинця;

14) обмеження у вільному продажу газет та журналів, що містять публікації, які в подробицях описують вчинення злочинів (у тому числі і важких), наводять біографії “ворів в законі” та інших “авторитетів” злочинного світу, містять сцени насилля та жорстокості, проводять непряму рекламу злочинного способу життя, чим негативно впливають на психічний стан неповнолітніх.

Проведення вказаних заходів, на нашу думку, дозволить більш плідно боротися з розповсюдженням серед неповнолітніх норм кримінальної субкультури. При цьому слід зауважити, що така боротьба може спрямування тощо існувати лише як складова частина загальнонаціональної кампанії, спрямованої на боротьбу із засиллям злочинних традицій, поширенням атрибутів світу професійних злочинців, активної реклами асоціального.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 8 від 19 травня 2006 року)*

